

Što smo primili od Sv. Braće Ćirila i Metoda

III. O PORIJETLU GLAGOLJICE I ĆIRILICE

Hrvati su se od najstarijih vremena pa gotovo sve do naših dana služili s tri vrste pisma: latinskim, glagolskim i t. zv. bukvicom ili bosančicom, t. j. posebnom vrstom ćirilice, koja je nastala u Bosni. Jasno je, da latinsko pismo nema nikakove veze sa sv. Braćom. Ali što je s glagoljicom i s ćirilicom? Mnogima još ni danas nije jasno, otkuda Slavenima dva pisma. Koje od njih je Ćirilovo? Oba valjda nisu. A nije li možda glagoljica starija i od Ćirila i od ćirilice?¹

Na ta pitanja odgovaralo se i odgovara se različito. Kod nas je na pr. kroz nekoliko stoljeća vladala tradicija, da je glagoljicu izumio sv. Jeronim. Još i u najnovije doba brani tu tako simpatičnu glagoljašku predaju prof. Kerubin Šegvić.² Druga je takova narodna tradicija pripisivala hrvatsko pismo sv. Konstantinu-Ćirilu: »I tako sveti muž Konstanc naredi popove i knjigu hrvacku«, — veli se u hrvatskoj redakciji Dukljaninova Ljetopisa.³ A ta »knjiga hrvacka« bila je po svjedočanstvu Jagića, Črnčića i Šišića bosanska ćirilica, koju su Poljičani u svom statutu još g. 1665. nazivali »rvackim« pismom.⁴ Neprežaljeni Dr. Šufflay divio se ustrajnosti, kojom

¹ Jedan ugledni naš povjesničar pisao mi je n. pr. 10. IV. o. g. ovo: »Glagolsko pismo je starije od sv. Braće. Pripisivati iznašanje toga pisma njima zahtijeva istovremeni dokaz, da su oni smatrali shodnim i potrebitim prirediti za iste Slavene dvostruku tešku abecedu. Taj dokaz ne će nikomu uspjeti. Ima pak dokaza, da je glagolsko pismo starije od njih te se očuvalo među Hrvatima, koji su dugo prije njihova dolaska prihvatili kat. vjeru!«

² Šegvić Kerubin, Jeronimska tradicija u djelu Hrabana Maura (Nastavni vjesnik XXXIX. Zagreb 1931.) — Cfr. Tentor dr. Mate, Latinsko i slavensko pismo. Sa 100 obrazaca i 1 tablom. Zagreb, Matica Hrvatska, 1932; str. 111.

³ Ljetopis popa Dukljanina, gl. 9. (Izdanje dra Ivana Črnčića, Kraljevica 1874; str. 12).

⁴ F. Šišić, Letopis popa Dukljanina. Srpska kralj. Akad. Posebna izdanja, knj. LXVII. Filos. i filol. spisi, knj. 18, Beograd-Zagreb 1928; str. 159—160.

su Hrvati čuvali tragove iranske dualističke religije i prastare svoje umjetnosti (Peisker, Strzygowski) i onda napisao: »Ovakvi momenti ustrajnosti upućuju i na to, da je praslavenska »vis a tergo« surađivala i u zdravim nastojanjima za slavenskom službom Božjom — i preko rovaša, pa osobnih i graničnih znakova služila kao aperceptivan faktor u formama za glagolsko pismo.«⁵ Čini se dakle, da glagoljicu smatra hrvatskim narodnim pismom. No rezultati kritičnog istraživanja ne daju pravo ni glagoljaškim Jeronimovcima ni Dukljaninu ni istraživačima prastarog hrv. pisma. Ako je sv. Jeronim izumio kakovo pismo, to pismo nije bilo glagoljica. Ako su Hrvati prije ćirilo-metodskog doba imali kakovo svoje pismo, i to pismo nije bilo ni glagoljica ni ćirilica.⁶ Iz najpouzdanijih povjesnih izvora znamo, da je Konstantin Filozof, t. j. sv. Ćiril Solunski priredio posebno pismo za Slavene, a ponajbolji stručnjaci tvrde i solidno dokazuju, da je to njegovo pismo bila glagoljica; ćirilica pak nastala je kasnije u Bugarskoj. Ogledajmo te izvore i ta znanstvena dokazivanja, da vidimo, kakova im je vrijednost.

I. — Najstariju vijest o iznašašću slavenskog pisma nalazimo u staroslovenskom »Žiću blaženoga učitelja našega Konstantina Filozofa, prvoga nastavnika slovenskog naroda«. To je žiće pisano brzo nakon smrti sv. Ćirila († 869.) i to po svoj prilici od njegova učenika Klimenta uz sudjelovanje sv. Metoda. U glavi XIV. pripovijeda se, kako Moravci zamoliše bizantskog cara, da im pošalje učitelja, a taj odabra Solunjane Konstantina Filozofa i brata mu Metoda, premda je Konstantin još bio umoran od nedavne vjersko-diplomatske misije kod Hazara. Konstantin, koji se običnije naziva Ćiril po svom redovničkom imenu, izumi za Slavene pismo i onda podoše. Evo tog izvještaja u prijevodu:

»Rastislav, moravski knez, učini po Božjem nadahnuću savjet s knezovima svojim i s Moravcima, te pošalje k caru Mihajlu govoreći: Ljudi naši odrekoše se poganstva i drže se kršćanskog zakona, ali nemamo takova učitelja, koji bi nam tumačio pravu vjeru našim jezikom, da bi i drugi krajevi to vidjeli i u nas se ugledali. Pošalji nam dakle, gospodaru, biskupa i takova učitelja. Ta od vas ishodi vazda na sve strane dobar zakon.« Sabravši pak car vijeće prizva Konstantina Filo-

⁵ Šufflay, »Hrv. Pravo« od 31. VIII. 1929. — Cit. dr. Tentor, Latinsko i slav. pismo, str. 111.

⁶ Dr. A. Mrakovčić, župnik i biskupski provikar u gradu Rabu, našao je u bivšoj katedrali sv. Kristofora kamenu ploču s nepoznatim pismenima. Trebalo bi, da stručnjaci istraže, kakovo je to pismo; nije li možda jeronimovsko ili trag staroga hrv. pisma.

zofa, učini, da tu riječ čuje, i onda mu reče: »Znam, da si umoran, Filozof, no treba da ideš tamo; te bo riječi ne može nitko izvesti tako kao ti.« A Filozof odgovori: »Premda sam umoran i bolna tijela, ipak ću rado poći onamo, ako imadu pismena u svom jeziku.« Reče mu car: »Djed moj i otac i mnogi ini iskaše ih i ne obretoše; kako da ih dakle ja obretem?« Reče Filozof: »Ali tko može napisati besjedu na vodu i zadobiti ime heretika?« Odgovori mu opet car zajedno s Bardom ujakom svojim: »Ako ti hoćeš, može to tebi dati Bog, koji daje svima, što ga zazivaju s pouzdanjem i otvara onima, koji kucaju.« Na to se Filozof po prvašnjem običaju dade na molitvu zajedno s drugarima. *Zamalo ga rasvijetli Bog, koji sluša molitvu svojih slugu, i odmah složi pismena,* te počeo pisati riječi evandeoske: »U početku bje Slovo i Slovo bje u Boga i Bog bje Slovo«, itd. Car se pak razveseli i Bogu zahvali sa savjetnicima svojim.⁷

Žiće Metodovo, pisano također odmah poslije njegove smrti († 885) po svoj prilici od istoga Klimenta, pripovijeda to isto, ali s nekim novim potankostima:

»Slučilo se u te dane, da Rastislav, knez slovenski, sa Svetopustom, poslaše iz Moravske caru Mihajlu govoreći tako: S Božjom smo milošću zdravi! Među nas udoše mnogi kršćanski učitelji Vlasi (Latini), Grci i Nijemci i uče nas različito. A mi Sloveni prosta smo čeljad i nemamo tko bi nas poučio istinito i razumljivo.« Tada car Mihajlo reče Filozofu Konstantinu: »Čuješ li, Filozofe, te riječi? Drugi toga ne može izvesti osim tebe. Evo ti na mnogo darova; uzmi i brata svoga igumena Metodija i pođi. Vi ste bo Solunjani, a Solunjani svi čisto slovenski besjede.« Tada se ne usudiše usprotiviti Bogu i cesaru po riječima sv. apostola Petra, koji kaže: »Boga se bojte, cara poštujte.« Čuvši dakle veliku riječ, *dadoše se na molitvu zajedno s drugima, koji su bili istog duha kao i oni. I tu objavi Bog filozofu slovensko pismo* i odmah, ustrojivši pismena i sastavivši besjedu, zaputi se u Moravsku.« (gl. V)⁸

Ta svjedočanstva staroslovenskih Žića sv. Braće, potvrđuje papa Ivan VIII., kad u listu, što ga je g. 880. pisao Svetopuku, i on pripisuje Konstantinu Filozofu iznašašće onoga pisma, kojim su bile pisane slavenske liturgijske knjige, što ih je upravo tim listom odobrio.

Već smo vidjeli, kako je i u Ljetopisu popa Dukljanina izraženo uvjerenje, da je »sveti muž Konstanc« dao Hrvatima pismo.⁹

Kod Bugara govori o sv. Cirilu kao obretniku slavenskoga pisma Crnorizac Hrabar, suvremenik učenika sv. Braće,

⁷ Fr. Grivec, Žitja Konstantina in Metodija. Družba sv. Mohorja v Celju 1936; str. 80.

⁸ Grivec, Žitja; str. 103.

⁹ U latinskom originalu kaže se općenitije i točnije: »... et litteram lingua slavonica componens commutavit evangelium...«. Črnčičevo izd., str. 12; Šišićevo, str. 301.

u svojoj raspravi »O pismenima«. Njegovo svjedočanstvo zadobilo je vanrednu važnost, otkako je N. V. Zlatarski, Nestor bugarskih historika, g. 1927. dokazao, da se pod tim imenom ne krije nitko drugi već »monah Simeon, treći sin kneza Borisa, koji se g. 887. vratio iz Carigrada u Bugarsku i živio kao kaluder u Preslavskom manastiru, gdje je uz Metodijeve učenike izučavao slavensko-bugarski jezik, te nemalo pomogao, da su se uspješno i brzo prevodile bogoslužne knjige i sv. Pismo. Ostao je ondje do konca g. 893., kad bi oslobođen od monaškog zvanja i na preslavskom saboru proglašen bugarskim knezom.«¹⁰ Knežević dakle Simeon ovako govori o postanku slavenskog pisma:

»Isprva Sloveni ne imadahu knjiga, već crtama i rezama brojahu i gatahu, dok su bili pogani. Kad se pak pokrstiše, biše primorani rimskim i grčkim pismenima pisati slovensku riječ bez ustrojstva (bez stalnih pravila).« Zatim navodi primjere, kako je teško izraziti grčkim alfabedom, koji nema ni b ni ž ni č itd. na pr. riječ Bog, život, i druge. Onda nastavlja: »I tako bje mnogo ljeta. Ali čovjekoljubac Bog, koji sve uređuje i roda ljudskoga ne ostavlja bez razuma nego sve privodi k znanju i spasenju, pomilova rod slovenski i posla im svetoga Konstantina Filozofa, te im stvori 38 pismena, jedna prema načinu grčkih slova, a druga prema slovenskoj riječi . . .«¹¹ To se pak zbilo, kazuje on dalje, »u doba Mihajla, cara grčkoga i Borisa, kneza bugarskoga, i Rastica, kneza moravskoga i Kocelja, kneza blatanskoga« — »v ljetu od sazdanja svega svijeta 6373.« Zlatarski je ustanovio, da je baš ta godina bila u prvotnom rukopisu, i da je brojenje učinjeno po bugarskoj eri, te prema tome označuje vrijeme »od 23. maja 862. do 12. maja 863. januarske godine ili sastavljanje slavenske azbuke po Konstantinu-Kirilu stavlja se u g. 862., koja potpuno odgovara historijskim faktima.«¹²

To je Simeonovo svjedočanstvo, kako rekosmo, vrlo važno, jer je on radio zajedno s učenicima sv. Braće; sam naime kaže, da su »još živi oni, što su ih vidjeli«. A bio je k tome vrlo učena glava. Kad mu je bilo 13 ili 14 godina, poslao ga otac Boris u Carigrad, povjerio ga brizi patrijarha Focija, koji se g. 878. bio ponovno uspeo na patrijaršijsku stolicu i s papom se Ivanom VIII. izmirio. Simeon je u Carigradu počinjao predavanja na dvorskoj Magnaurskoj univerzi i ostao ondje sve do smrti cara Bazilija. Grčku je kulturu kroz devet godina u tolikoj mjeri prisvojio, da su ga sami Grci zvali »polugrcem«. G. 887. vratio se u Bugarsku i poveo sa sobom

¹⁰ Prof. dr. V. N. Zlatarski, Istorija na blgarskata država prěz srědnitě vėkove I, č. 2: ot slavėnizacijata na državata do padaneto na prvoto carstvo. Sofija 1927 (Blgarska Akad. na naukite); str. 860.

¹¹ Tentor, Latinsko i slav. pismo, str. 168.

¹² Zlatarski, Istorija I, 2; str. 859.

ono nekoliko ponajmlađih učenika sv. Braće, što su ih Židovi bili kupili od njihovih neprijatelja u Moravskoj i doveli na tržište robova u Veneciju, odakle ih je oslobodio car Bazi-
lije i dao dopremiti u Carigrad. Među njima je bio najdarovitiji prezbiter Konstantin, kasnije Simeonova desna ruka i biskup u Preslavi. U Bugarskoj su već bili i radili najstariji učenici sv. Braće Kliment i Naum, što su g. 886. preko Beograda došli na dvor kneza Borisa u Plisku (Aboba). Knez Boris bio je za njih osnovao dvije slavenske škole, jednu u macedonskom Devolu (u današnjoj južnoj Albaniji) i tamo postavio za učitelja Klimenta, a drugu u manastiru sv. Pantelejmona, »na ušću rijeke Tiča« kod Preslave u sjeveroistočnoj Bugarskoj i nju je povjerio Naumu. Onamo je otišao i Simeon i ondje se zaodjeo crnom kaluđerskom rizom. Kad je počela reakcija Grka i grčkom kulturom zadojenih Bugara protiv slavenskog pisma i knjigama, što su ih učenici sv. Braće donijeli u Bugarsku, napisao mladi crnorizac Simeon onaj svoj traktat o pismenima. Već je Jagić bio s nekim začuđenjem opazio, da je sastavljač toga spisa poznavao i upotrijebio baš ponajbolja tadašnja grčka gramatička djela. Sad, kad znademo, tko je zapravo taj »crnorizac Hrabar« ne trebamo se tome čuditi! Radi svog dostojanstva, uzeo je kaluđer Simeon pseudonim i to »Hrabar«. A to mu je, kaže Zlatarski, i pristojalo, jer je smion doista i bio za cijelog svog života i u svemu.

Iz pripovijedanja tog hrabrog »crnorisca« slijedi ne samo to, da je Konstantin-Ciril iznašao za Slavene pismo, već vjerojatno i to, da posebno hrvatsko pismo tada nije postojalo. Simeon naime veli, da Slaveni prije sv. Ćirila nisu imali svog pisma. Da je dakle kod Hrvata bilo kakovo drugo pismo osim rimskog i grčkog, bio bi on to sigurno znao i rekao. Hrvati su graničili s Bugarima u istočnoj Slavoniji i Bosni, a osim toga baš u doba Borisovo bili su u tako velikim prijateljskim vezama s njima, da je n. pr. papa Ivan VIII. svoja pisma Borisu slao preko hrvatskih vladara Domagoja, Zdeslava i Branimira. God. 880. poslao je što više ninskog biskupa Teodozija na bugarski dvor, da Borisa odvrati od Grka. Prema tome, kad Simeon ništa ne zna o posebnom hrvatskom pismu, znak je, da ga po svoj prilici nije ni bilo.

II. — Nema dakle sumnje, da je sv. Ćiril obreo jedno posebno pismo za Slavene. Ali koje? Da li ćirilicu ili glagoljicu? I na to nam pitanje dade povijest, slavistika i paleografija već definitivni odgovor. Ćirilov je obret glagoljica, a

ćirilica je nastala poslije nje, te se štoviše može označiti i vrijeme i mjesto, kada, gdje i zašto je bila iznađena.

Dr. Mate Tentor ovako je sažeo dokaze slavista za prvenstvo glagoljice pred ćirilicom:

— »1) Iz krajeva, gdje su naučavali Ćiril i Metodije, ima samo glagolskih spomenika. I u zemljama, kamo su pošli prvi njihovi učenici i njihove knjige (Hrvatska, Macedonija), vlada glagolica. A onda: najstariji ćirilski spomenici prepisani su iz glagolice (n. pr. Savina knjiga). — 2) I u Rusi ima (u 11. v.) ćirilska knjiga, za koju se kaže, da je prepisana iz drugoga slavenskoga pisma t. j. glagolice; nadalje ima svuda dosta glagolskih palimpsesta (t. j. najprije je bila glagolica, pa se to izbrisalo, a onda napisalo ćirilicom), a onda ima u ćirilskim rukopisima pojedinih glagolskih slova, što znači, da je ćirilica u upotrebi, a starija glagolica da je (u tim krajevima) već na umoru. Konačno imamo u Novgorodu iz 11. — 12. v. glagolskih natpisa. — 3) U glagolice je veća samostalnost (samoniklost), a i jezik je u njoj stariji nego u ćirilskim najstarijim spomenicima. — 4) U slavenskim pismima (kao i u grčkom) brojevi se označuju slovima (nad kojima ima crta). I tu je glagolica samostalnija . . . ; u ćirilici b (buky) nema brojčane vrijednosti (jer u grčkom nema »b«, budući da je u srednjem vijeku »beta« jednako »v«), dok je u glagolici naravan red: a, b, v, g . . . = 1, 2, 3, 4 . . . Istotako kod »ž«; premda su b, ž za slav. jezike važni glasovi, ćirilica im ne poznaje brojčane vrijednosti, jer se ropski drži grčkog alfabeta.

Glagolica je svijesna, samostalna, dok je ćirilica bojažljiva, ropska prema grčkom alfabetu: ona umeće slova, koja slavenskom jeziku ne trebaju, a to zato, jer se slučajno nalaze u grčkom alfabetu, a nema brojčane vrijednosti za prava slavenska slova i glasove, jer ih u grčkom alfabetu nema.«¹³

Crnorizac Simeon tvrdi, da je Konstantin-Ćiril grčko pismo udesio za porabu Slavena, a posebna slova stvorio za one slavenske zvukove, kojih u grčkom jeziku nema: »... stvorio 38 pismena . . . jedna prema načinu grčkih slova, a druga prema slavenskoj riječi.« To može svakako vrijediti za ćirilicu, jer je ona svojim vanjskim vidom tako slična grčkom uncijalnom pismu (grčkim velikim slovima), da se na prvi pogled jedva razlikuje od grčke majuskule. No iz te sličnosti ćirilice s grčkim pismom ništa se ne može zaključivati proti ćirilovskom porijetlu glagoljice, jer se i ona temelji na grčkom pismu i to na minuskuli, na običnom kurzivnom ili pisanom grčkom pismu IX. stoljeća. To su doduše učenjaci otkrili istom u novije doba, ali za Simeona to nije bila nikakova tajna. On je dobro poznao sve nijanse tadašnjeg grčkog brzopisa, a osim toga općio je s neposrednim učenicima i suradnicima sv. Braće, od kojih je lako mogao doznati istinu.

¹³ Tentor, Latinsko i slav. pismo, str. 115—116.

O sporu glede porijetla glagoljice, ovako referira srpski slavista A. Belić u Stanojevićevoj Enciklopediji:

» . . . I tu se dugo lutalo . . . , dok nije Isaac Taylor ispitivač porijetla azbuka uopće 1880 iznio mišljenje da je Glagoljica načinjena prema grčkom brzopisu 9 vijeka. On je smatrao, da su se Sloveni već prije Ćirila i Metodija služili grčkim pismenima, kombinirajući ih po 2—3 kada je trebalo predstaviti neki naročiti zvuk, koji nije poznavala grčka azbuka. Na taj način dobivene su njegove kombinacije o postanku različitih glagoljskih slova, koje je dopunio kasnije Jagić, i nema sumnje da su te kombinacije bile točne za veliki broj slova. Ali je, naravno, Sv. Ćiril izveo i stilizaciju cijele azbuke. Veliki broj slova mogao je biti na taj način lako i prirodno objašnjen. Kod drugih su bila potrebna ili velika natezanja ili se pretpostavljalo, da je šare za ta slova Sv. Ćiril mogao uzeti iz kakve istočnjačke azbuke, jer je on dobro poznavao različne istočne jezike. Tako su nastale teorije o pozajmici izvjesnih slova iz avestiskog (Vs. Milera), jermenskog i gruzinskog (M. Gastera, Abiht), jevrejskog i samaritanskog (Safarika, Vondraka), koptijskog (Fortunatova, Lamanskog). Neki su mislili, kao Fortunatov, da se u samom stiliziranju G. Sv. Ćiril ugledao na istočnjačke azbuke (na koptijsku), koje su i same predstavljale u izvjesnom pravcu stiliziranu grčku azbuku. Ali je ipak i dalje ostajao dovoljan broj onih (Leskin, Dalman, Taylor, Amfilohije, Fr. Miler, Jagić, Beljajev), koji su smatrali, da se samo iz grčke azbuke mogu izvesti (ili iz prostih šara ili iz kombinacije većeg broja šara) sva glagolska pismena.«¹⁴

III. — Slavistika je s uspjehom ustanovila, da je sv. Ćiril autor ne ćirilice već glagoljice. Ali otkuda onda ćirilica? — Nejasnosti u tom pitanju znatno su umanjivale vrijednost dokaza o Ćirilovu autorstvu glagoljice, a dopuštale mogućnost, da je glagoljica ipak starija od sv. Ćirila. Nedavno je priznatom ruskom slavisti G. Iljinskomu (Moskva), jednome od predratne ruske učenjačke garde, pošlo za rukom odrediti: »gdje, kada, od koga i s kakovim je ciljem glagoljica bila zamijenjena ćirilicom«. Rezultat svog istraživanja formulirao je ovim riječima: »Glagoljica je bila zamijenjena takozvanom ćirilicom na Preslavskom saboru g. 893. prezviterom Konstantinom na prijedlog kneza Simeona, koji je nastojao da s pomoću nove, mnogo jednostavnije i laglje prihvatljivije azbuke olakša i ubrza proces slavenizacije bugarske crkve i države.«¹⁵ Iljinskij time ispravlja i popunjuje istraživanja bugarskog povjesničara V. N. Zlatarskog o dje-

¹⁴ Prof. St. Stanojević, Narodna Enciklopedija s.—h.—s., 7 (12. I. 1926): Glagoljica; str. 724.

¹⁵ G. Iljinskij: Gde, kogda, kem i s kakoju celju glagolica byla zamenena »kirillicej«? (Byzantinoslavica. Sbornik pro studium byzantsko-slovanskyh vztachu, III. V Praze 1931; str. 87.)

lovanju onih učenika sv. Ćirila i Metoda, što su nakon izgnanja iz Moravske našli utočište kod kneza Borisa u Bugarskoj, te o odredbama bug. narodnog sabora u Preslavi g. 893. A budući da je to »zadnja riječ« znanosti o problemu, koji nas se i te kako tiče, pogledajmo, kako je Iljinskij došao do tog rezultata.

Profesor sofijskog sveučilišta Zlatarski unio je dugotrajnim istraživanjem i zamjernom obrazovanošću mnogo svijetla u bugarsku povijest. Među ostalim je dokazao, da je g. 893. stari knez Boris (852—889) sazvao narodni sabor u Preslavu i na njem mjesto otpadnika Vladimira, na čiju se korist bio g. 889. odrekao prijestolja i zakaluderio, proglasio carem mladeg sina Simeona (893—927). Tom je zgodom bilo također određeno, da mjesto starobugarskog odnosno grčkog jezika postaje službenim u državnoj upravi, crkvi i školi slavenski, a mjesto grčkog bogoslužja uvodi se slavensko.

Da ovo posljednje ustanovi, poziva se Zlatarski na rusku »Povjest vremennih ljet« i na »Skrraćeni Ljetopis patrij. Nicefora«, što ga je oko g. 894. preveo u Bugarskoj prezbiter Konstantin, a Rusi ga nešto prepravljena unijeli u svoje ljetopise. U oba se ta ljetopisa kaže, da je od krštenja Bugara (g. 865.) do »preloženja knjig« proteklo 30 godina, a od sedmog sabora 77, od Adama pak 6406. Zlatarski je razjasnio i utvrdio, da se tu godine broje po bugarskoj kronologiji prevz. Konstantina, te je prema tome »preloženje knjig« bilo između 27. V. 893. i 15. V. 894., t. j. baš u razmaku vremena, kad se — negdje u jesen g. 893. — održavao preslavski sabor. U toj vijesti uzima on riječ »knjigi« u običnom značenju za knjige, a »preloženje« i za »prevođenje« i za »zamjenjivanje«, koja dva značenja doista ima, te onda iz svega izvodi: 1) da je do preslavskog sabora bio dovršen novi prijevod sv. Pisma i crkvenih knjiga, jer su učenici za progonstva u Moravskoj izgubili ćirilo-metodske prijevode; — 2) da su tada grčke crkvene knjige, koje su se od g. 870. upotrebljavale u Bugarskoj, bile zamijenjene slavenskima.¹⁶

Zlatarski je kod tumačenja riječi »preloženje knjig« glavnu pažnju svratio na riječ »preloženje« i dobro iscrpio njezin sadržaj. Ali proti njegovu tumačenju riječi »knjig« iznosi Iljinskij više razloga.

1.) — U Bugarskoj se nije prevodilo sv. Pismo na novo. O tom veli:

»Nauka slav. filologije ništa ne zna o takovu prijevodu en grand. Može se držati definitivno utvrđenim, da su Bugari od učenika sv. Braće primili prijevod sv. Pisma *gotov* i to u *dvostrukom obliku*: sveti tekst udešen za bogoslužje (nedjeljna evanđelja, nedj. poslanice — t. zv. apostol —, itd) i sveti tekst za čitanje, t. j. određen za upotrebu izvan crkve (četiri evanđelja, djela i poslanice apostola u sistematskom poretku i dr.). Prijevod prvoga teksta bio je načinjen od Konstantina Filozofa, a prijevod drugog od njegova brata Metodija i to tako savršeno,

¹⁶ Zlatarski, Istorija I, 2; str. 253—260.

da caru Simeonu doista nije trebalo stvarati trećeg prijevoda. Jedino, što si je mogao dopustiti, bilo je to, da s jedne strane ispravi ćirilometodski tekst sv. Pisma od nekih razmjerno malobrojnih netočnosti i pogriješaka, a s druge strane da zamijeni neke zastarjele riječi i čehomoravske dijalektizme terminima, što su bili Bugarima razumljiviji. No samo se sobom razumije, da ta generalna revizija slav. prijevoda sv. Pisma nije mogla biti provedena u jednoj godini već je potrajala, vjerojatno, za cijela carevanja Simeonova. Uostalom ni on sam ni njegovi mnogobrojni pomagači nijesu vidjeli u takovu redigiranju sv. teksta ništa osobito, nikakova tako izvanredna podviga, da bi trebalo s njim počimati ili završavati bugarsko brojenje godina.¹⁷

Na tvrdnju Zlatarskoga, da učenici sv. Braće uopće nijesu donijeli sa sobom u Bugarsku prijašnjih ćirilo-metodskih prijevoda, Iljinskij se i ne obazire. A ima i pravo, jer da ih i nijesu mogli uzeti sa sobom odmah kod izgnanja, mogli su ih dobiti naknadno, n. pr. od onog svećenika, što ga je zajedno s đakonom g. 882. na želju cara Bazilija ostavio u Carigradu sv. Metodije¹⁸ ili diplomatskim posredovanjem Borisovim iz Moravske, gdje nijesu bile uništene sve staroslavenske knjige.

2.) — Iljinskij također uvjerljivo pobija tvrdnju Zlatarskoga, da su g. 893. bile zamijenjene grčke crkvene knjige slavenskima.

»Da takav dekret ne ostane samo na papiru, — veli on — država bi bila morala raspolagati ne samo svećenstvom odgojenim u nacionalnom duhu, već i dovoljnim mnoštvom bogoslužnih knjiga, pisanih na slav. jeziku. A ni jednog ni drugog g. 893. u Bugarskoj još nije moglo biti. Imali mi naime ne znam kako visoko mnijenje o literarnim sposobnostima neznatne šačice moravskih izgnanika, što su našli utočište u Bugarskoj poslije razorenja moravske crkve, oni ipak nijesu mogli za sedam godina (886—893) ni uz maksimalno naprezanje sila i energije niti stvoriti u potrebnom broju kadre svećenstva, koje bi slobodno vladalo crkveno-slavenskim jezikom, niti snabdjeti bugarske crkve nužnom količinom slav. liturgijskih knjiga.«¹⁹

3. — Zato Iljinskij misli, da ono »preloženie knjig« zapravo znači zamjenu glagolskog pisma s novim, više grčkim, što su ga iznašli prezviter Konstantin zajedno sa Simeonom. Riječ naime »knīgi« znači u jeziku ćirilo-metodske dobe također pismo, kako se može vidjeti iz mnogobrojnih primjera, što ih donose Miklosich i Sreznjevski u svojim rječnicima. Tako se n. pr. u Ostromirovu Evanđelju kaže, da je na križu bilo »napisanie napisano k n i g a m i jelinskami i rimskami i jevrejskami«. U izvještaju Žića Metodova o iznašašću slav.

¹⁷ Byzantinoslavica, III; str. 80.

¹⁸ Grivec, Žitja; str. 109.

¹⁹ Byzantinoslavica, III; str. 81.

pisma »knigi« i »pismena« upotrebljavaju se kao sinonimi: »Javi Bog Filozofu slovenske knigi i abije ustroiv pismena i besjedu sstavlji, puti se jat moravskago.« Osim toga da se uistinu radilo o knjigama — bilo o prijevodu sv. Pisma bilo o zamjeni liturgijskih grčkih sa slavenskima — bio bi se ljetopisac bez sumnje jasnije izrazio te dodao ili »svetih« ili »grčkih« »Ta od jedne jednostavne riječi »knigi« do bogoslužja i to još grčkog distancija je silna razmjera.«²⁰

Na promjenu pisma silila je Simeona reakcija pristasa grčke kulture, a valjada i njegov lični ukus. Iljinski to osvjetljuje ovim riječima:

»Kako se znade, učenici Metodijevi doniješe u Bugarsku glagolske rukopise. No bilo bi pogrešno misliti, da su oni svuda izazivali samo zanos. Proti glagolskoj književnosti mora da je prije svega ustao grčki kler, u kojega se rukama tada nalazila ne samo uprava mlade bugarske crkve, već i najveći dio bugarskih hramova. Grčki sveštenoslužitelji, koji su se tijekom 30 godina priučili vršiti bogoslužje na svom rodnom jeziku, nijesu imali, razumije se, — pa ni u slučaju, da su uspjeli u to vrijeme naučiti jezik pretežne većine slav. pučanstva te zemlje —, nikakve volje da uče takovo teško i komplicirano pismo, kakova je bila glagolica.²¹ A kako u to vrijeme još nije bilo a ni moglo biti gotovih kadera slav. svećenstva, koje bi moglo zamijeniti grčko, to Simeonu nije preostalo ništa drugo nego da sabranome saboru predloži kompromis: slav. jezik proglašava se službenim i za državu i za Crkvu, ali pismo ima ostati u svojoj osnovi čisto grčko. Uostalom ta odredba nije bila samo popuštanje neslavenskom dijelu podanika novog bugarskoga kneza: Simeon, oduševljeni poklonik grčke literature, »polugrk« (semigraecus) po odgoju i obrazovanju, sam je svom dušom bio odan grčkom pismu, osobito uncijalnom; on je vidio u njem jedan od glavnih kanala, po kojem je mogla mlada slav. književnost crpiti hranive sokove iz neiscrpivog rezervoara grčke mudrosti. No sve to nije smetalo Simeona, da jasno shvati, da je grčko pismo moglo uspješno ispuniti svoju zadaću na slav. zemljištu jedino u slučaju, bude li prilagođeno slav. zvukovima i uopće slav. jeziku, t. j. bude li prerađeno u slavensku azbuku. Imajući pred očima takovo remek-djelo, kakovo je »glagoljica«, nije bilo teško to postići. Jedino je trebalo naći čovjeka, koji bi, vladajući jednako savršeno i grčkim i glagolskim pismom, htio uzeti na se trud takove reforme.«²²

Najodličniji učenici sv. Braće, Kliment i Naum, ne htjedoše napustiti pismo, što ga primiše od svojih velikih i sve-

²⁰ Byzantinoslavica, III; str. 82.

²¹ »Obično se uzima, da je ćirilica lakša, glagolica teža, što bi se moglo ispraviti ovako: ćirilica odgovara štampanom, a glagolica pisanom pismu. Kako je za praktičnu upotrebu pisano pismo lakše, brže i udobnije, takva je po prilici i glagolica. Glagolica je dakle za pisanje lakša, a ćirilica je lakša za oko, za čitanje.« Tentor, Lat. i slav. pismo, str. 116.

tih učitelja i zato se ne odazvaše pozivu, da stvore i uvedu novu azbuku. To zaključuje Iljinskij iz zanimljive činjenice, da ih novi vladar nije htio imati u svojoj blizini; bili su poslani u »medvjede zakutke« daleke Macedonije. Za Klimenta, koji je do onda s najvećim uspjehom upravljao jugozapadnom školom u Devolu, bila je stvorena nova biskupijica beličko-debrička u najzapuštenijem kraju tadašnje Macedonije (blizu današnjeg Kičeva). Naum, dotadašnji rektor sjeveroistočne slav.-bugarske škole kod Preslave, bio je »pušten«, kako kaže njegovo Žiće, na Klimentovo mjesto u Devol, a uprava dvorske škole u preslavskom manastiru povjerena prezviteru Konstantinu. Iljinskij kaže:

»... Na sreću za Simeona našao se među učenicima Metodijevim ipak jedan, koji je pristao na izvođenje njegovih planova na području reforme azbuke. Bio je to mladi suvremenik »svete sedmorice«,²³ odlični govornik, široko naobraženi pisac i pjesnik, prezviter Konstantin. Po naputcima kneza sastavio je on novi slav. alfabet na temelju grčkog ustavnog pisma, a slova za one slavenske zvukove, za koje u grčkom nije bilo znakova, pozajmio je iz glagolice, ili posve, kao znak za »š« ili s nekom stilizacijom, n. pr. tvrdi i mekani znak, jat i druge.«²⁴

Ne može se zaniijekati dokazna sila tim interesantnim izvodima ruskog učenjaka. Jedino bi se mogli možda ispraviti toliko, da novo pismo nije nastalo tek nakon preslavskog sabora, već prije njega t. j. između g. 887.—893., kad su se za dugih dana i noći bez sanki u preslavskom manastiru pisale i prepisivale slav. knjige pod vodstvom Nauma, a uz marljivo sudjelovanje »crnorisca Hrabra«, učenog kneževića Simeona. Grci su za pisanje sv. Pisma i obrednih knjiga upotrebljavali uncijalno pismo radi njegova svečanog oblika. Nije isključeno, da je grčkim ukusom zadojenog Simeona smetalo, kad su se slavenske svete knjige pisale običnim grčkim kurzivnim pismom, kakovo je bila glagoljica, pa bilo to pismo stilizacijom i dotjerano. Sigurno je smioni duh mladog »polugrka« u to doba često pokušavao, da zajedno s darovitim Konstantinom prezviterom prilagodi i lijepu i lako čitljivu grčku uncijalu slav. jeziku. Pokušaj je uspio i čim je Simeon na poziv očevo odložio crnu monašku rizu i dobio vlast u ruke, proglasio je »preloženie knjig«, t. j. dao je tom novome pismu prednost pred Ćirilovim. Glagoljica je bila

²² Byzantinoslavica, III, 83.

²³ U istočno-slav. obredu nazivaju se »Sv. Sedmorica« sv. Ćiril i Metod i petorica najboljih njihovih učenika: Kliment, Naum, Gorazd, Angelarij i Lavrentij.

²⁴ Byzantinoslavica, III; str. 85.

snížena do stupnja privatnog pisma. Našla je utočište tek u Macedoniji, u devolskoj školi, barem dok su živjeli Naum († 910) i Kliment († 916). U dvorsku školu preslavsku, koja je po planu kneza Simeona imala postati bugarskom suparnicom carigradske Magnaurske univerze, uveo je novi njezin rektor Konstantin prezviter svoje i Simeonovo pismo. No radi praktičnih razloga učila se dakako i ondje još dugo vremena i glagoljica, jer je njome bila napisana sva dragocjena književna baština sv. Braće, a ujedno je trebalo održati veze s Klimentovom macedonskom školom, koja je i dalje njegovala Ćirilovo pismo. Ipak je novije preslavsko pismo — ćirilica — postepeno potiskivalo starije macedonsko — glagoljicu —, kako se vidi iz novijih arheoloških i slavističkih istraživanja. Baš nekako u isto vrijeme, kad je Iljinskij u Moskvi pisao svoju raspravu za prašku reviju »Byzantinoslavica«, našli su u ruševinama Simeonove Preslave najstarije ćirilske natpise, ali uz njih još nešto i glagoljice. Pečati kneza Borisa, što su ih našli zadnjih decenija (jedan je u sofijskom, drugi u Varnenskom muzeju), još su grčki, s natpisima u lijepoj grčkoj uncijali. No pečat ili bolje model za pečat Simeonova sina cara Petra (927—969), što su ga našli g. 1926., već ima ćirilski uncijalni natpis. Prvi točno datirani ćirilski natpis jest nadgrobna ploča, što je nađena u selu German kraj Ohride. Postavio ju je g. 993. car Samuil na spomen svome ocu, majci i bratu Davidu. Vidi se dakle, da je sto godina iza preslavskog »preloženja knjig« ćirilica već gospodovala i na području, gdje su nekad djelovali pristaše i branitelji glagoljice Kliment i Naum. U Rusiji se još u XI. vijeku glagolsko pismo nazivalo »kurilovica«; pop Upir je n. pr. 1044. na »Knjizi proroka s tumačenjem« pribilježio, da ju je prepisao »is kurilovice«, a kako je knjiga pisana današnjom ćirilicom znak je, da je pop Upir prepisivao iz glagolskog predloška. Preslavsko je pismo istom negdje u XVI. vijeku, pod uticajem kijevske pravoslavne škole, dobilo ime »ćirilica«. Otkako je naime radi turskih provala prestao u Macedoniji glagolski književni rad, a ujedno bile prekinute veze s hrv. glagoljima, nestalo je pomalo kod pravoslavnih Slavena svakog spomena na staru »kurilovicu«. No ostala je tradicija, da je sv. Ćiril dao Slavenima pismo. Nije dakle čudo, da su njegovim imenom počeli zvati ono slav. pismo, koje im je ostalo, premda, — kako vidjesmo — to pismo sa sv. Ćirilom nema apsolutno nikakove veze.

IV. — I tako nam je napokon jasno, kako i od koga, gdje i zašto dobiše Slaveni dvostruko pismo: glagoljicu i

ćirilicu. Glagoljica je postala oko g. 863. u carskoj prijestolnici na Bosporu i to po svoj prilici u Polihronskom manastiru, gdje je izmučeni Konstantin Filozof stanovao kod brata igumena Metodija nakon povratka iz hazarske zemlje; ćirilica pak obretna je 30 godina kasnije u bugarskom kneževskom manastiru sv. Pantelejmona »na ušću rijeke Tiča« kod Preslave. Glagoljica je bila plod svetačkih molitava, neobičnog filološkog znanja i apostolske revnosti »prvog Učitelja slovenskog naroda« Konstantina-Ćirila, a ćirilica djelo Konstantina prezvitera, jednog od Metodovih učenika, odanog službenika bug. prijestolonasljednika Simeona. Poticaj i dopuštenje za stvaranje prvog slav. pisma, — glagoljice — dao je sv. Ćirilu bizantski car Mihajlo s ujakom cezarom Bardom, čovjekom nemoralnim, ali mecenatom znanosti i reorganizatorom carigradske univerze; poticaj pak za stvaranje drugog slav. pisma — ćirilice — dao je sposobni, učeni i izvanredno ambiciozni »polugrk« crnorizac knežević Simeon. Ćirilica se može smatrati bugarskim dvorskim i nacionalnim pismom i širila se u jednakoj mjeri s bugarskim državnim i kulturnim utjecajem, a glagoljicu je iznašao macedonski Grk i prilagodio ju jeziku macedonskih Slovena, i zato su je baš slav. Macedonci, s Klimentom na čelu, branili i čuvali, dok su samo mogli. Ćirilica je izrazitije grčka od glagoljice, a u nekim svojim formama po vanjštini gotovo jednaka grčkoj uncijali, i zato je uhvatila korijen kod Slavena zadojenih bizantskom kulturom; kad je prešla na područje latinske kulture — u Bosnu i južnu Dalmaciju — podlegla je znatnim promjenama. »Osobit je tip, veli Dr. Tentor, bosanska ćirilica. Ona odbacuje staroslovenska slova, kojih ne treba za hrvatski jezik, a uvodi nove znakove za svoj jezik. U vezi je s glagoljicom, koja opet ima u Bosni i hrvatski i posebni bosanski karakter.«²⁵ Glagoljica je bila namijenjena zapadnim Slavenima, te se kod njih i sačuvala najdulje. Grci je nisu trpjeli i uništavali su je, gdje su mogli; u Moravskoj je pod pritiskom njemačkog »Dranga nach Osten« uginula, a tek ju je jedan dio Hrvata zavolio i, štono riječ, baš je k srcu privinuo. Iznašašće je glagoljice »bazileus« Mihajlo zajedno sa savjetnicima s veseljem pozdravio, Rastislav je kao dar s neba primio, Kocelj s oduševljenjem učio, ali Svetopuku se nikako nije svidjela, »polugrku« Simeonu brzo je dodijala a čini se, da je ni hrvatski vladari nijesu prihvatili. Ćirilica je bila proglašena služ-

²⁵ Tentor, Latinsko i slav. pismo, str. 152. — Na str. 118 (slika 63 i 64) vrlo zorni primjer sličnosti ćirilice s grčkom uncijalom.

benim bugarskim pismom na velikom narodnom saboru u Pre-slavi g. 893., a glagoljica je dobila najvišu sankciju g. 868. od pape Hadrijana II. u Rimu. Za svetog je Konstantina-Ćirila bio bez sumnje najradosniji onaj dan, kad je, kako pripovijeda njegovo Žiće, (gl. XVII.), »papa primio slovenske knjige, posvetio ih i položio u crkvi sv. Marije, koja se zove Fatne (Jaslice), te su nad njima pjevali svetu liturgiju«; i onda opet, kad je, kako pripovijeda Žiće Metodovo (gl. VI.), »potvrdio njihov nauk i položio slovensko evanđelje na oltar svetoga apostola Petra.«²⁶ Bilo je to najsvečanije posvećenje pisma, što ga je on iznašao od želje za što uspješnijim širenjem kraljevstva Božjega među Slavenima. Takove inauguracije nije imao nijedan drugi alfabet! A zanimljivo je, da se glagoljica sačuvala do danas jedino baš kod katolika u rimsko-slavenskom obredu i da su iza otkrića štampe gotovo sve liturgijske glagolske knjige bile tiskane ili posve na trošak Rimskih Papa ili bar s pomoću njihovom. Za djelo svoga najodličnijeg sina bizantski Istok nije imao ni razumijevanja ni ljubavi.

Glagolsko dakle pismo, kojim su kroz punu hiljadu godina odavali, prenosili i čuvali svoje ponajljepše misli i osjećaje nebrojeni Hrvati, djelo je i dar svete solunske Braće. Svu veličinu toga dara shvatit ćemo, kad pomislimo, da bez pisma nema kulture i da bi bez glagoljice nebrojene hrvatske generacije bile ostale nepismene i nekulturne. Bez glagolskog pisma ne bi bilo ni glagolskog bogoslužja ni glagolske književnosti, tih nepresušivih tisućljetnih izvora pobožnosti i znanja, od kojih su imali korist ne samo oni katolički Hrvati, što su direktno iz njih crpli, već cijeli narodni organizam. Radi iznašaća glagoljice i njezina širenja ušao je sv. Konstantin-Ćiril zajedno sa svojim velikim bratom Metodom i u hrvatsku povijest i obojica zaslužuju u njoj najčasnije mjesto. Oni zaslužuju razmjerno barem toliku pažnju, koliku je stekla stara glagolska bašćanska ploča iz godine 1100., a s njom i drugi dragocjeni glagolski spomenici, koji se brižno čuvaju i proučavaju, o kojima se govori, piše i u školama predaje; koji se smatraju velikim narodnim blagom.

Stj. Krizin Sakač D. I.

²⁶ Grivec, Žitja; str. 88 i 102.